

DOS GRANS JURISTES CULTIVADORS DEL DRET HISTÒRIC: VÍCTOR FERRO POMÀ I JUAN MIQUEL GONZÁLEZ DE AUDICANA

Manuel J. Peláez
Universitat de Màlaga

La desaparició de Víctor Ferro Pomà i de Juan Miquel González de Audicana ha significat, encara que per a alguns podria arribar a semblar una exageració, una trista notícia i alhora un cop dur per a la romanística espanyola i per al dret històric català. Víctor Ferro¹ era una home de l'exili; Juan Miquel, un ju-

1. Vegeu Josep SERRANO DAURA, «Victor Ferro Pomà (1936-2007)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, vol. II, tom 2 (tercer de la col·lecció), Saragossa i Barcelona, 2008, p. 358-359, núm. 1788; Patricia ZAMBRANA MORAL i Manuel J. PELÁEZ, «Seminarios de 2007 de Historia del Derecho y de las Instituciones, de Derecho Romano y de Derecho Histórico Comparado en la Universitat Pompeu Fabra (Seminario Permanente “Josep Maria Font i Rius”）」, *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, núm. XXIX (2007), p. 701-715, on es relaten les tres intervencions que hi va haver en memòria de Víctor Ferro Pomà, que, com que es tracta d'unes paraules exposades, no han estat publicades a part. És bo, no obstant això, que recollim el contingut del resum de les tres tal com es reproduïeu en dita crònica: 1) Josep Serrano Daura «quiso dejar constancia que Ferro dominaba nueve idiomas, fue amante de la música y traductor al castellano de *La flauta mágica*, licenciado en Derecho y doctor en Derecho y Ciencias Sociales por Montevideo, sería profesor de Universidad en Cataluña y recibió el Premio Prat de la Riba del Institut d'Estudis Catalans. Pero, además, sería un hombre bueno, de fácil conversación y finísimo espíritu crítico» (p. 709); 2) «Según [Sebastià] Solé Cot la vida de Víctor Ferro está marcada por un destino trágico de su exilio involuntario que le llevó de Cataluña al sur de Francia, luego a Paraguay y más tarde a Uruguay. Supo admirar el método riguroso que presidió su producción histórico-jurídica y las constantes referencias y comparaciones que hacía a las instituciones jurídicas según países. Según Solé hay cuatro síntesis geniales para el conocimiento de la historia del derecho catalán y de sus instituciones: las *Instituciones de derecho público general de España, con noticias del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en cualquier estado*, Madrid, 1800-1803 en 9 vols. de Ramon LLÀTZER DE DOU I DE BASSOLS; la *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las principales instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, 1918, de Guillem Maria de BROCA I DE MONTAGUT; los *Apuntes de historia del derecho español tomados de las explicaciones ordinarias de la Cátedra*, Barcelona, 1969, de Josep Maria FONT I RIUS y *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, de Víctor FERRO» (p. 709-710); 3) «En relación a Víctor Ferro [Tomàs de Montagut i Estragués] señaló cómo le conoció a través de Sebastià Solé i Cot, y que, tras leer su libro, le invitó a que pudiera ser profesor de historia del derecho catalán en la Univer-

rista espanyol de talla internacional i de mentalitat universal, format a Alemanya i a Itàlia. No hi ha cap altre país tan destacat en els nostres dies com Itàlia per a cultivar el dret romà i cap altre país millor als anys seixanta del passat segle XX per a formar-se en la ciència iusromanística com l'Alemanya Federal.²

---

sitat Pompeu Fabra, con el fin de que impartiera clases de derecho público catalán. La historia del derecho procesal catalán también fue objeto de investigación por parte de Ferro, que redactó los correspondientes capítulos del manual al uso editado por la Universitat Oberta de Catalunya. Víctor Ferro fue un espíritu crítico, que utilizaba el método del derecho comparado y abría muchas ventanas. Apuntó Tomás de Montagut cuatro orientaciones científicas futuras sobre Víctor Ferro y su obra: 1ª) agrupar las voces que aparecieron en la *Gran enciclopèdia catalana* de historia del derecho catalán y publicarlas en un volumen aparte; 2ª) editar su obra dispersa; 3ª) publicar la versión actualizada en castellano de su tratado que mereció dos ediciones en catalán y 4ª) traducir el tratado al inglés» (p. 710).

2. De la gran quantitat d'informació que s'ha publicat sobre Juan Miquel, ressaltem en primer terme la recensió del seu homenatge, el *Liber Amicorum Juan Miquel: Estudios romanísticos con motivo de su emeritazgo*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2006, 1.111 p., feta per Guillermo HIERREZUELO CONDE en la *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, núm. XXIX (2007), p. 577-592. L'homenatge a Juan Miquel va comptar amb una significativa presència de romanistes aliens al món espanyol i llatinoamericà, si bé els hispanoparlants eren els majoritaris. Veiem, doncs, Hans Ankum (personatge curiós, aquest Ankum, que es feia invitar per tot Espanya per a donar conferències i que fins i tot s'oferia ell mateix anunciant que apareixeria pel nostre país, o que et trucava per telèfon des d'algun lloc per a dir si t'interessava que donés una conferència; una vegada, en una universitat important del sud d'Espanya, algú el va avisar que aquella conferència ja l'havia pronunciat feia poc en aquella mateixa seu i, sense immutar-se, va treure'n una altra de la cartera), Luigi Capogrossi, Gábor Hamza, Heinrich Honsell, Rolf Knütel, Luigi Labruna, Dieter Knörr, Mario Talamanca, Hans Erich Troje, Andreas Wacke i Joseph Georg Wolf. Davant de l'homenatge, té un gran valor el que va escriure en el seu moment Antonio PÉREZ MARTÍN, *Proles Aegidiana*, tom IV, *Los colegiales desde 1801 a 1977: Elenco de supuestos colegiales porcionistas. Rectores y otros cargos (1368-1978). Adenda et corrigenda. Índices*, Bolonya, Real Colegio de España, 1979, p. 1992, núm. 1589. Vegem algunes coses de les que diu Pérez Martín i que no són tan conegudes: era «hijo del secretario de ayuntamiento Juan Miquel y de María González», va ser «director de la Escuela de Periodismo de La Laguna», la seva tesi de Bolonya va ser «dirigida por G. Luzzatto, uno de cuyos ejemplares se contiene en la Biblioteca del Colegio bajo la signatura A-II-40. Obtuvo los premios Brini, Sorbelli y Maffei. Anteriormente había obtenido el título de licenciado en Derecho por Valencia el 1 de noviembre de 1955, doctor por Valencia el 4 de abril de 1959, con Premio Extraordinario» (p. 1992). Miquel pertanyia a una promoció de col·legials del San Clemente de los Españoles que va ser a la ciutat de les dues torres durant els cursos 1961-1962 i 1962-1963 i de la qual també formaven part Salvador Sancho Rodríguez-Fornos, José María León y González, Luis Manuel Cosculluela Montaner, Juan Gil Fernández, Isidro Eugenio de Arcenegui Fernández i Antonio Reverte Navarro. A més, assenyalem els següents articles apareguts en distints mitjans de comunicació amb motiu del seu traspàs: Agustín DIAZ PACHECO, «Juan Miquel, bonhomía e intelectualidad», *La Opinión de Tenerife*, 20 de desembre de 2008; José Manuel RODRÍGUEZ TAPIA, «Juan Miquel, renovador del estudio del derecho romano», *El País*, 21 d'octubre de 2008; Alejandro NIETO, «Juan Miquel, catedrático de Derecho Romano», *El País*, 23 d'octubre de 2008; José Luis LINARES PINEDA, Encarnación

Víctor Ferro va escriure un llibre molt important (per a Catalunya, tant o més significatiu del que ho va ser per a França en el seu moment la *Histoire des institutions politiques et administratives de la France* de Paul Viollet); ho acabem de dir en la nostra nota 1, una contribució solidíssima de conjunt com no s'havia fet fins ara sobre la història del dret públic català anterior a la publicació del Decret de Nova Planta de la Reial Audiència de Catalunya de 16 de gener de 1716. En realitat, Tomàs de Montagut i Estragués i Josep Capdeferro, referint-se a aquesta obra, no l'esmenten com el llibre de Ferro, sinó que el citen i el consideren com un autèntic tractat.³ L'obra *El dret públic català* és molt citada, i no només per Montagut i Capdeferro, sinó també per J. Busquets i Dalmau, Josep Serrano Daura, Joaquim Albareda, Manuel J. Peláez, Fernando Rodríguez de la Flor, Isabel Pérez Molina, Montserrat Jiménez Sureda, Paul Kléber Monod, Guido d'Agostino, Pere Ortí Gost, Mariàngela Vilallonga i Vives, Ernest Belenguier Cebrià, Antoni Jordà i Fernández, Peter Sahlins, Joan Lluís Palos, Carlos Aguirre Martín, Miguel Ángel Ladero Quesada, John H. Elliott, Vicenç Estanyol Bardera, Joan Antón Rabella Ribas, Max Turull i Rubinat, Josep Maria Recasens i Comes, Carl Ludwig Holtfreich, Robert von Friedeburg, Ignasi Fernández Terricabras, Luis R. Corteguera, Bruno Anatra, Manuel Ardit, Aureli Silvestre Romero, José Vicente Cabezuelo Pliego, María Cinta Mañé, Paul Freedman, Ferran Badosa Coll, Aureli Silvestre Romero, Ramon Planets i Albets, Lluís Virós i Pujolà, Josep Maria Sans i Travé, Joan Anton Rabella i Ribas, Josep Maria Colomer, Miquel Barceló, Josep Fernández i Trabal, Pierre Dubiols, Teresa Vinyoles, Maria Lluïsa Muñoz Alabert, etcètera.

El dret públic català, l'havien precedit altres estudis⁴ i una àmplia col·laboració redactant un nombre considerable de veus de la *Gran enciclopèdia catalana*. I Ferro també va tenir una activa intervenció en la manualística de la Universitat

---

RICART MARTÍ, María Victoria SANSÓN RODRÍGUEZ i Carmen TORT-MARTORELL I LLABRÉS, «Juan Miquel, *in memoriam*», *Diritto@Storia*, núm. 6 (2007), que es pot consultar en línia a l'adreça electrònica <www.dirittoestoria.it/7/In-Memoriame> (2 p.); José Luis LINARES PINEDA, «Juan Miquel González de Audicana (1933-2008)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, vol. III (tom quart de la col·lecció), en premsa. Apareixeran moltes semblances més. Tanquem la nostra informació amb data 18 de juny de 2009.

3. La fitxa de biblioteca completa d'aquest llibre és: VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, 606 pàgines, amb bibliografia (p. 463-475), índex de disposicions esmentades (p. 477-487), índex de noms (p. 489-503) i índex de matèries (p. 505-606).

4. VÍCTOR FERRO I POMÀ, «Barcelona i les repúbliques italianes: dos destins de les institucions locals», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 5 (2005), p. 209-210.

Oberta de Catalunya, projecte en el qual va acompanyar Tomàs de Montagut i Estragués i Josep Serrano Daura.⁵

Vaig tenir una llarga conversació científica amb Ferro en un dels àpats amb què ens van homenatjar en aquell magnífic congrés que Tomàs de Montagut i Josep Serrano van organitzar a Ascó el novembre del 1997, «El territori i les seves institucions històriques. De la incorporació a Catalunya del marge dret del riu Ebre, Ascó, 1347-1997», les actes del qual van ser després publicades el 1999 en sengles volums per la Fundació Noguera, que porta el nom d'aquell notari i patrici català que va ser Raimon Noguera de Guzmán.⁶ Víctor Ferro em va parlar del nivell dels ensenyaments jurídics a les universitats uruguaianes i va fer un repàs serè de la bibliografia d'història del dret català. També va parlar de Joan Pere de Fontanella (1576-1649). Hi va haver temps fins i tot perquè m'il·lustrés sobre la traducció jurídica i les seves dificultats, tasques a les quals va dedicar molts anys de la seva vida. Era un poliglòt excepcional i, segons ens confirma Josep Serrano, «dominava els idiomes francès, anglès, alemany, italià, portuguès, holandès, romanès, català i castellà».⁷ L'escola del professor Font i Rius es caracteritza per haver comptat amb multitud de poliglòts, des del mateix doctor Font fins a Lalinde Abadía, Tunde Mikes o Alfons Aragoneses. He insistit diverses vegades en això davant de tant cavernícola que presumeix de parlar i escriure exclusivament en castellà, «la lengua del Imperio» o «por el Imperio hacia Dios», sense adonar-se que som al segle XXI i que ja no serveix de res idolatrar l'Espanya de la «Revolución Nacional Sindicalista», aquella que es delectava parlant de la decadència de l'anglès i el francès..., amb mentalitat contrarevolucionària, però desil·lustrada, dels qui no haurien llegit ni tan sols *Le fléau des tyrans et des septembriseurs* d'A. Danican.

Precisament en aquest Congrés celebrat a Ascó els dies 28, 29 i 30 de novembre, Víctor Ferro va presentar la ponència «La Deputació del General de Catalunya»,⁸ treball sense notes però amb moltes lectures, com es dedueix del que va dir i del que va deixar escrit.

L'última vegada que vaig coincidir amb Víctor Ferro va ser en ocasió d'una

5. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Víctor FERRO POMÀ i Josep SERRANO DAURA, *Història del dret català*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya, 2001.

6. Vegeu Manuel J. PELÁEZ, «Raimon Noguera de Guzmán (1897-1990)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, vol. II, tom 1, p. 197-198, núm. 689.

7. Josep SERRANO DAURA, «Victor Ferro Pomà (1936-2007)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, vol. II, tom 1, p. 358.

8. Víctor FERRO i POMÀ, «La Deputació del General de Catalunya», a *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, p. 441-461.

conferència sobre dret musulmà a la qual vaig ser convidat per Josep Serrano Daura a la Universitat Internacional de Catalunya. Va ser allí Josep Maria Mas i Solench, aquest cavaller de la història del dret català que va ser sempre en tot i amb tots un senyor, un príncep del saber fer, que em telefonava a les nits a casa meva, a Màlaga, sempre per a comunicar-me una notícia agradable o per a fer-me avinent l'enviament postal amb disquet (no utilitzava el correu electrònic) de semblances de juristes catalans per al diccionari crític de juristes que jo dirigia i en el qual van aparèixer-ne no poques amb la seva firma.⁹ Després al-

9. Josep Maria MAS SOLENCH, «Domènec d'Aguirre [siglos XVII-XVIII]», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, vol. I [2005], p. 54, núm. 16; «Antoni Borrell Macià [1903-1966]», vol. I [2005], p. 157-158; «Josep Maria Borrell Montmany [† 1892]», vol. I [2005], p. 158; «Antoni Borrell Soler [1869-1956]», vol. I [2005], p. 159; «Ramon Coll Rodés [1883-1948]», vol. I [2005], p. 238; «Manuel Duran Bas [1823-1907]», vol. I [2005], p. 286-289; «Lluís Duran Ventosa [1870-1954]», vol. I [2005], p. 289-290; «Fèlix Maria Falguera de Puiguirguer Vern de Riera [1811-1897]», vol. I [2005], p. 308-309; «Narcís Jubany Arnau [1913-1996]», vol. I [2005], p. 449-450; «Josep [Joan Joaquim] Maluquer de Tirrell [1833-1915]», vol. II, tom 1 [2006], p. 31-33, núm. 516; «Joan Maluquer Viladot [1856-1940]», vol. II, tom 1 [2006], p. 33-35, núm. 517; «Ramon Martí d'Eixalà [1807-1857]», vol. II, tom 1 [2006], p. 70-71; «Francesc de Sales Maspons Labrós [1840-1901]», vol. II, tom 1 [2006], p. 99-100, núm. 577; «Marià Maspons Labrós [1840-1885]», vol. II, tom 1 [2006], p. 100-101, núm. 578; «Joan [Pere] Moles Ormella [1871-1943]», vol. II, tom 1 [2006], p. 144-145; «Ernest Moliné Brassés [1868-1940]», vol. II, tom 1 [2006], p. 148-149; «Joan [Emili Jaume] Món Bascós [1868-1919]», vol. II, tom 1 [2006], p. 150; «Joan [Salvador Josep] Món Pascual [1892-1979]», vol. II, tom 1 [2006], p. 150-152; «Ròmul Moragas Droz de Buisset [1836-1886]», vol. II, tom 1 [2006], p. 169-170; «Carles [Ignasi Ramon] Obiols Taberner [1902-1982]», vol. II, tom 1 [2006], p. 203-204; «Benvingut Oliver Estellés [1836-1912]», vol. II, tom 1 [2006], p. 209-210, núm. 704; «Il·defons [Joaquim Joan] Par Pérez [o Peres] [1826-1894]», vol. II, tom 1 [2006], p. 265-266; «Josep Pella Forgas [1852-1919]», vol. II, tom 1 [2006], p. 273-274, núm. 759; «Sant Ramon de Penyafort [Raymundus de Pennaforte] [c. 1185-1275]», vol. II, tom 1 [2006], p. 276-281; «Magí Pla Soler [1826-1907]», vol. II, tom 1 [2006], p. 318-319; «Josep Maria [Antoni Ramon] Planas Casals [1846-1923]», vol. II, tom 1 [2006], p. 319; «Josep Maria [Leandre Pere] de Porcioles Colomer [1904-1993]», vol. II, tom 1 [2006], p. 331-332; «Pau Puig Llòzer [1804-1859]», vol. II, tom 1 [2006], p. 352; «Joaquim Rey Esteve [1775-1850]», vol. II, tom 1 [2006], p. 387; «Estanislau Reynals Rabassa [1822-1876]», vol. II, tom 1 [2006], p. 387-388; «Vicens Rius Roca [1802-1867]», vol. II, tom 1 [2006], p. 400; «Francesc de Paula Rius Taulet [1833-1890]», vol. II, tom 1 [2006], p. 400-401; «Ramon Maria Roca Sastre [1899-1979]», vol. II, tom 1 [2006], p. 405-408; Frederic Roda Ventura [1898-1967], vol. II, tom 1 [2006], p. 410-411; «Ramon Roig Rey [1793-1861]», vol. II, tom 1 [2006], p. 424; «Francesc de Paula [Marià Tomàs d'Aquí] Romaní de Puigangolas [1831-1904]», vol. II, tom 1 [2006], p. 425-426; «Emili Saguer Olivet [1865-1941]», vol. II, tom 1 [2006], p. 460; «Lluís [Gonçaga Maria Josep Ramon] Serrahima Camín [1870-1952]», vol. II, tom 1 [2006], p. 535-536; «Maurici Serrahima Palà [1834-1904]», vol. II, tom 1 [2006], p. 536; «Antonio María Simarro Puig [1896-1969]», vol. II, tom 1 [2006], p. 549; «Joan Sol Ortega [1849-1913]», vol. II, tom 1 [2006], p. 553-554; «Josep Sol Paradís [1816-1855]», vol. II, tom 1 [2006], p. 554; «Joan Ventosa Calvell [1879-1959]», vol. II, tom 2

tres van recollir la seva nota necrològica¹⁰ o li organitzaren un homenatge,¹¹ que ben merescut el tenia. Josep Maria Mas i Solench va morir com un senyor i un bon cristià.

Però, tornant a Víctor Ferro i a la conferència a la Universitat Internacional de Catalunya, el nostre amic hi va anar amb un notable esforç físic i amb una salut deteriorada, acompanyat de la seva esposa, que va ser per a ell esposa, companya i infermera, i fent-ho amb una dedicació i una exquisidesa que no passaven desapercebudes als qui ho veien, encara que no ho fes ni perquè la veiessin ni perquè la veien, sinó perquè havia de fer-ho, ja que era la seva dona, no com altres bagasses que hi ha per aquests móns de Déu, que només es preocupen de si mateixes i, com deia el jurista republicà de l'exili («el embajador rojo, católico sin Dios y español renegado»)¹² expert en la condició femenina i els drets de la dona Ángel Ossorio y Gallardo (1873-1946), busquen a la menor oportunitat el divorci, atès que, ja aleshores, la normativa aprovada el 1932 com a «ley del divorcio no se tomaba simplemente como reparación justa para casos desgraciados sino cual cómodo parapeto de las inconsistencias, de las volubilidades, de los caprichos y de las insensateces. Esta señora quiere quedarse soltera porque el marido la maltrata y la arruina. Pero la otra pide su libertad porque el marido es descontentadizo para la comida, o porque llegó una noche demasiado tarde a su casa, o porque no gana lo necesario para satisfacer la vanidad de la reclamante».¹³

[2008], p. 35-36; «Felip Vergés Permanyer [c. 1811-1889]», vol. II, tom 2 [2008], p. 48-49; «Josep Vilaseca Mogas [1830-1899]», vol. II, tom 2 [2008], p. 75; «Joan Amell Llopis (1848-1885)», vol. II, tom, 2 [2008], p. 203-204, i «Raimon Duran Ventosa (1859-1933)», vol. II, tom 2 [2008], p. 330.

10. Josep SERRANO DAURA, «Josep Maria Mas Solench (1925-2005)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, vol. II, tom 1, p. 96-98, núm. 573.

11. Josep SERRANO DAURA, «Josep Maria Mas i Solench (Santa Coloma de Farners, 1925-2005)», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 6 (2007), p. 11-15. Es recullen aquí també les intervencions que es van fer en l'acte d'homenatge en memòria de Mas Solench, per la seva condició de president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, que va tenir lloc a Barcelona el 6 de novembre de 2006. Vegeu-hi el que van dir-ne Salvador Giner de San Julián (p. 17), Pere Molas i Ribalta (p. 17-18), Josep Maria Font i Rius (p. 19-21), Iago de Balanzó (p. 22-28), Antoni Solà i Bohigas (p. 29-31), Josep Cruanyes i Tor (p. 31-33) i Ferran Badosa i Coll (p. 33-36).

12. Afirmació feta a Buenos Aires el 24 de novembre de 1938, que recull Elena MARTÍNEZ BARRIOS, *Epistolario de la embajada nacionalista latinoamericana: 1937-1938 (análisis histórico, político e institucional)*, Saragossa, Cometa, 1998, p. 178, núm. 84.

13. Es conserva en una quartilla que es troba en l'Archivo Histórico Nacional de Salamanca, Guerra Civil, Madrid, Sección Político-Social, lligall 745, document solt, carpeta amb text sobre el divorci d'Ángel Ossorio y Gallardo. Ha estat publicat per Manuel J. PELÁEZ, «A vueltas con el

Recordo el que vam comentar Josep Serrano i l'autor de les presents línies sobre l'esposa de Ferro: de dones així, ja no se'n troben o, si més no, no deu haver-n'hi gaires. En acabar la seva dissertació, Víctor Ferro va discutir amb mi algunes de les coses exposades i ho va fer amb coneixement del que deia, mentre que el meu sobre el dret musulmà era i continua sent circumstancial i superficial. Aquest home no era d'aquells la llengua dels quals arriba més enllà dels seus coneixements, o com altres que menteixen o s'inventen coses, o que pertanyen al gènere dels falsos titulars d'universitat que Rafael Gibert y Sánchez de la Vega anomenava, dividint-los en tres grups, els de la passarel·la, els idonis i els barrufets. No em pregunteu quines diferències semàntiques hi havia entre els uns i els altres, ni amb aquells que alguns denominen «titulares marmolillos», que van ser elevats a la categoria funcional a l'empara de la Llei de reforma universitària, promoguts pels qui aleshores feien pactes de cavallers a vegades i d'altres el seu comportament era més el propi d'un vassall de vassalls. Víctor Ferro no va poder arribar a ser professor titular d'universitat, encara que era doctor per una universitat de l'Uruguai, país molt culte entre els de l'Amèrica Llatina, on el liberalisme ha tingut un benèfic efecte en la instrucció universitària, ja que compensa els seus mateixos excessos anticlericals i el clima de laïcisme, no de sana laïcitat, que hagi pogut acompanyar la presència de tant francmaçó en aquell territori americà. Ferro no va ser titular, però li sobraven cap i mèrits per a haver-ho estat.

La finíssima metodologia que es respira en el tractat de Ferro l'eleva a l'altura de Guillem Maria de Brocà i de Tomàs de Montagut, però amb un mètode crític molt més modern. Només si es veuen el seu sistema de citació, els repertoris que recull de disposicions o el depuradíssim índex de noms, però sobretot el de matèries, s'observa que el domini de Ferro de les institucions juridicopúbliques històriques és d'una profunditat conceptual i d'una mentalitat de jurista polièdric amb una precisió conceptual que no es detecta en les construccions historicistes de José A. Escudero i d'alguns dels seus deixebles que fabriquen treballs que pot fer un historiador generalista, sortits d'una facultat de filosofia i lletres. *El dret públic català* de Víctor Ferro mai no podria escriure'l un historiador que no tingués una formació jurídica completíssima. Obres així només poden sortir d'una *testa coronata* de conceptes jurídics. No veiem tampoc que això s'aconsegueixi en el manual d'història de les institucions de Rogelio Pérez Bustamante, que en-

---

feminismo en el pensamiento del jurista Ángel Ossorio y Gallardo (1873-1946): sobre la instrucción de la mujer y sobre el divorcio, en opinión coincidente con el presidente de la República Niceto Alcalá-Zamora y Torres (1877-1949)», *Contribuciones a las Ciencias Sociales*, núm. 4 (juny 2009), disponible en línia a l'adreça electrònica <www.eumed.net/rev/cccs/04/mjp2.htm> (p. 6, nota 19).

cara obeeix més a un mètode generalista, a pesar que és una obra ideal per a l'alumne de primer curs d'una facultat de dret, perquè no té cap mena de complexitat.¹⁴

El nostre record vola ara cap a un romanista excepcional. Juan Miquel va néixer el 7 de juny de 1933 a Valladolid i va morir a Munic el 16 d'octubre de 2008. Vivia a Barcelona des de feia uns quants lustres i tenia la seva residència familiar al carrer del Rosselló, número 247, vuitè pis, primera porta. En el moment del seu traspàs, Juan Miquel estava considerat per molts el millor romanista espanyol. Abans, ho era, per a alguns, Álvaro d'Ors, traspassat el 2004, i per a altres, Miquel. D'Ors té una producció científica amplíssima, molt superior a la de Miquel, però el problema de D'Ors és que més del 90 % del que té publicat és en castellà, i sobretot publicava a Espanya i Xile, mentre que Miquel ha publicat moltíssimes vegades a Alemanya i en alemany. D'Ors també ha publicat en alemany, però molt poc, sense comparació amb Miquel. D'Ors va ser conferenciant a Madrid, Barcelona, Roma, Santiago de Compostel·la, Spoleto, Coimbra, Toulouse, la Corunya i a la Cámara de Comptos de Pamplona, mentre que Miquel va ser professor invitat i conferenciant a les universitats de Gotinga, Munic, Hamburg, Bolonya, Colònia, Berlín, Saarbrücken, Münster, Kyushu (Japó), Nàpols, Bielefeld, Franckfurt um Main i Chuo (Japó).

14. Ho explicarem d'una manera més clara perquè tothom ho entengui. A un nen d'onze anys se li pot recomanar un còmic de *El capitán Trueno* (compte, que aquest conte, ben llegit, pot proporcionar molta formació, informació històrica i fins i tot informació historicojurídica) o de *El Cosaco Verde*; a un de tretze, un *Tintín*, que ja té una major complexitat conceptual, que comporta tot el que és francès; a una noia de disset, una novel·la de Corín Tellado; a un alumne que estigui a punt d'acabar els seus estudis jurídics, *Le dernier jour d'un condamné* o *Histoire d'un crime* de Victor Hugo; però a un alumne de primer curs de la carrera de Dret (llicenciatura o grau), sens dubte (sens dubte per a mi, però amb molts dubtes per a no pocs, amb notable bon criteri molts d'ells, probablement millor que el nostre) continua sent el millor manual a Espanya (a pesar que desbordea per la seva extensió, cosa que després no pot realment exigir-se a l'element discent) el *Curso de historia del derecho* de José Antonio Escudero, que és clar i senzill i el poden entendre fins i tot els *bamboches*. Ara bé, a un investigador que sigui jurista positiu o a un historiador del dret públic, per a les seves investigacions, l'aparell conceptual que li proporciona el *Dret públic català* de Ferro, li resulta atractiu, suggeridor, i li obre camins per a construccions teòriques en la interrelació del dret públic amb el dret civil patrimonial i amb el dret processal, que no detectem en la manualística espanyola que s'ha ocupat de les institucions politicoadministratives. En la Facultat de Dret de la Universitat de Rennes II s'estudien així les institucions politicoadministratives i d'aquesta manera també treballa Jean-Louis Mestre a Aix-en-Provence. Aquí, a l'Estat espanyol, només veiem que l'Escola de Josep Maria Font i Rius (a la qual pertanyia Ferro) treballa amb tant preciosisme el dret públic històric, però no tots els que formen part de dita Escola, sinó només el nucli investigador estretament vinculat a Tomàs de Montagut la cultiva amb el dit nivell d'exquisidesa jurídica màxima.

Álvaro d'Ors es va formar amb Emilio Albertario (1885-1948) a Roma, però no va llegir cap tesi a Roma, ni va publicar durant la seva primera estada romana res a Itàlia; Miquel es va formar a Alemanya amb dos dels cinc millors romanistes que hi ha hagut al món al segle xx, Max Kaser i Wolfgang Kunkel, i d'ells es considerava deixeble. D'Ors, en canvi, es considerava deixeble¹⁵ de José Castillejo Duarte (1877-1945) i d'Ursicino Álvarez Suárez (1907-1980). S'ha d'afegir que, no obstant això, Juan Miquel no va plànyer esforços a l'hora de col·laborar en l'homenatge a Ursicino,¹⁶ i també va estar present en els homenatges als romanistes José Luis Murga Gener (1927-2005), Juan Iglesias Santos (1917-2003), Andreas Wacke, Mario Talamanca i Hans Ankum (vegeu el que s'ha indicat línies abans d'aquest professor holandès) i als civilistes Juan Berchmans Vallet de Goytisolo i Luis Díez-Picazo y Ponce de León. Tanmateix, Miquel no va col·laborar en els homenatges de qui van ser els seus mestres, dos de reconeguts i un altre de rebutjat per ell. Així, ni apareix en el que va organitzar la Universitat de València a Santa Cruz Teijeiro,¹⁷ ni en el de Wolfgang Kunkel (1902-1981),¹⁸ ni en el de Max Kaser (1906-1997).¹⁹ Sobre Kaser,²⁰ recordo els

15. Ho reconeixia ell mateix. Ho refereix per escrit Alejandro GUZMÁN BRITO, «Álvaro d'Ors y Pérez-Peix (1915-2004)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, vol. II, tom 1, p. 213-222, núm. 711. També hi ha informació respecte a aquesta qüestió en els nostres dos treballs basats en documentació manuscrita i en correspondència de D'Ors: Manuel J. PELÁEZ, «Álvaro d'Ors Pérez-Peix (1915-2004)», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 4 (2004), p. 195-219, i «Las oposiciones a cátedras de Derecho Romano de 1943 (Álvaro d'Ors Pérez-Peix, Faustino Gutiérrez Alviz y Francisco Hernández Tejero) (Iª parte)», *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, núm. XXX (2008), p. 505-537. Álvaro d'Ors en una ocasió va escriure d'Álvarez Suárez: «Unido a Ursicino Álvarez, primero como alumno y luego como auxiliar de su cátedra, no quiero dejar de acreditar el superior talento del maestro y su capacidad para haber realizado una obra científica mucho más extensa que la que las limitaciones profesionales le permitieron hacer, pero su nombre quedará siempre en la memoria de la universidad española como el de un gran docente y hombre capaz de ganarse el aprecio de todos». Vegeu A. d'ORS, «Ursicino Álvarez Suárez (1907-1980)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, vol. I, p. 94-95, núm. 57.

16. Vegeu Juan MIQUEL, «*Ius causa traditionis y iusta causa usucapiendi* en las Instituciones de Gayo», a *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Ursicino Álvarez Suárez*, Madrid, Universidad Complutense, 1978, p. 261-268.

17. Vegeu *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Santa Cruz Teijeiro*, València, Universitat de València, 1974, 2 vol.

18. Dieter NÖRR i Dieter SIMON (ed.), *Gedächtnisschrift für Wolfgang Kunkel*, Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1984, 628 p.

19. Dieter MEDICUS i Hans Hermann SEILER, *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*, Munic, Beck, 1976, 787 p.

20. Vegeu Thomas GIARO, «Max Kaser», *Rechtshistorisches Journal*, núm. XVI (1997), p. 231-257.

enormes elogis que Miquel feia del romanista alemany. Una vegada vaig mencionar a Miquel la publicació de José Luis Murga,²¹ que aleshores s'aventurava com una obra important, del seu tom sobre el procés, que després va restar en només aquest tom II,²² sense que hi hagués un primer ni un tercer. Miquel dubtava molt que fos ni tan sols comparable amb el que ja havia publicat Kaser, que per al nostre homenatjat era qui havia dit, *rebus sic stantibus*, l'última paraula científica respecte al conjunt del dret processal romà.

D'Ors era un jurista polièdric (encara que romanista preferencial), ple de genialitats, i un pensador catòlic; Miquel era quintaessencialment un romanista que va cultivar de manera molt circumstancial alguna altra branca jurídica com a investigador (dret de família comparat) i, si es va endinsar en altres matèries del dret, va fer-ho més en l'àmbit docent (dret fiscal, lògica jurídica) que per a escriure respecte a aquestes.

El signant de les presents línies va conèixer Juan Miquel a Barcelona quan va arribar a la Facultat de Dret procedent de la de La Laguna, i freqüentava el seu tracte perquè el Seminari de Dret Romà es trobava a la Facultat de Pedralbes, al costat del d'Història del Dret. Ubicant-me en el meu cas en una taula col·lectiva, materialment sepultada de llibres, en la qual el meu seient estava justament al costat de la porta, era freqüent que el sentís arribar als matins i prengué, de tant en tant, algun cafè o refrigeri amb ell al migdia, no tant pel que reportava el cafè, sinó per la il·lustració que per a mi, com a jove estudiós, significava aquell volcà d'idees que vomitava lava jurídica a totes hores. Els temes tenien connexió amb allò més heterogeni del dret històric, no només amb l'escalafó del dret romà. Vaig poder veure de prop tota l'exposició que em va fer *in situ* del plagi d'Albanese fet per un conegut i excèntric catedràtic espanyol de Dret Romà, tot i que el plagi era intel·ligent per part de qui el va perpetrar però resultava claríssim, i el mestre del plagiari, Álvaro d'Ors, disculpava aquest uns quants lustres després dient que s'havia oblidat de citar Albanese i de posar cometes, és a dir, sortia en defensa, fins i tot per escrit, del seu deixeble, però ho feia d'una manera que, com que D'Ors la sabia molt llarga, en realitat acabava reconeixent l'entitat de la malifeta delictiva, ja que els plagis són un delicte tipificat en el nostre Codi penal. Hi hauria molt a dir respecte a aquesta qüestió, però Internet és ple d'exemples fins i tot referits a l'àmbit iushistòric, preferencialment

21. És molt completa la semblança que li ha dedicat el seu deixeble Alfonso CASTRO SÁENZ, «José Luis Murga Gener (1927-2005)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, vol. II, tom 1, p. 179-184, núm. 668.

22. José Luis MURGA GENER, *Derecho romano clásico*, vol. II, *El proceso*, Saragossa, Universitat de Saragossa, 1980.

dins d'una escola de tots coneguda i en una matèria tan important com són les memòries d'oposicions i els projectes docents i investigadors.

Miquel arribava a Barcelona amb tres doctorats en Dret, el primer defensat a la Facultat de Dret de València el 1959, amb una tesi dirigida per algú a qui ell no reconeixia com el seu mestre. M'estic referint a José de Santa Cruz Teijeiro (1902-1987). Miquel va fer la seva segona tesi doctoral a la Universitat de Bolonya: «*Periculum locatoris*». *Ricerca in tema di responsabilità contrattuale*. La va publicar a Alemanya.²³ A la Universitat de Bolonya també Santa Cruz havia defensat el 10 de juliol de 1927 la seva tesi doctoral, *II Publizitätsprinzip come protezione dei terzi*, títol que varia lleugerament de com apareix en alguns llocs. A la Universitat de Munic, considerada en els nostres dies la millor universitat de l'Europa continental i la tercera millor d'Europa, darrere les de Cambridge i Oxford, Miquel va defensar el 1963 la seva tercera tesi doctoral, però la va publicar igualment a Alemanya,²⁴ en la considerada amb diferència la millor revista de dret romà que hi ha i que hi ha hagut en el món.

Juan Miquel va ser un home que va cultivar amb una cura especial i un plantejament original la manualística en la seva càtedra. Va aportar textos com *Quaestiones*,²⁵ un *Curso de derecho romano* del qual es van fer moltes edicions, una *Historia del derecho romano*²⁶ i el seu *Derecho privado romano* tant en versió castellana²⁷ com en versió catalana.²⁸ Dels seus articles i capítols de llibre, crec innecessari esmentar els que estan escrits en castellà i vol aplegar els que van aparèixer en alemany²⁹ i en italià, que resulten més expressius de la seva projecció internacional que tot el que va publicar a l'*Anuario de Historia del Dere-*

23. Juan MIQUEL GONZÁLEZ, «*Periculum locatoris*. Ricerche in tema de responsabilità contrattuale», *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, núm. LXXXI (1964), p. 134-190.

24. Juan MIQUEL GONZÁLEZ, «Mecanische Fehler in der Überlieferung der Digesten», *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, núm. LXXX (1963), p. 233-286.

25. Juan MIQUEL GONZÁLEZ, *Quaestiones: Docencia del derecho a través del casuismo romano*, Barcelona, Ariel, 1985.

26. Juan MIQUEL GONZÁLEZ, *Historia del derecho romano*, 2a ed., 2a reimpr., Madrid, McGraw Hill, 1995.

27. Juan MIQUEL GONZÁLEZ, *Derecho privado romano*, Madrid i Barcelona, Marcial Pons, 1992.

28. Juan MIQUEL GONZÁLEZ, *Dret privat romà*, Madrid i Barcelona, Marcial Pons, 1995.

29. A part dels ja assenyalats en les notes precedents, els següents: Juan MIQUEL GONZÁLEZ, «Zur Frage der mechanistischen Varianten in den ältesten Digesten exemplaren», *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, núm. LXXXI (1964), p. 317-324; «Stoische Logik und römische Jurisprudenz», *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, núm. LXXXVII (1970), p. 85-122; «Eigentumsübertragung im Recht des spanischen

cho Español, als *Anales de la Universidad de La Laguna*, a l'*Anuario de Derecho Civil*, a la *Revista General de Derecho Romano* o a la *Revista Jurídica de Catalunya*.

Entre els meus records de Juan Miquel apareix el relacionat amb un curs de doctorat de lògica jurídica que va impartir en sessions vespertines a la Universitat de Barcelona el 1983 i al qual, interessat pel que deia, vaig assistir com a oient. Vaig prendre tot tipus de notes. La qüestió era elevadíssima, tant que no vaig aconseguir assabentar-me de gairebé res, però vaig sortir d'aquella aula o seminari ubicat a l'antic Colegio Mayor Ilerdense pensant que havia estat discent d'unes sessions impartides per un home verdaderament excepcional. Vaig assistir també a una conferència que va pronunciar a Màlaga de la qual tampoc no vaig aconseguir comprendre bona part del que allí es digué sobre la propietat immobiliària, en un àpat a la rodalia de Torremolinos, però la ment retorna una vegada i una altra cap a aquell home excepcional, alegre (em refereixo a l'alegria interna i el somriure franc) i il·lusionat amb la seva ciència, simpàtic en el tracte amb els altres, servicial, generós amb els seus deixebles i els seus oients, als quals feia partícips dels innombrables coneixements que tenia i a la disposició dels quals posava idees d'un immens colorit jurídic. L'última vegada que el vaig veure va ser a Girona i la tornada en cotxe cap a Barcelona. Parlava Miquel, Tomàs de Montagut conduïa i jo preguntava. A Girona vaig tenir la sort de formar part d'un tribunal de primeres espases, presidit per Tomàs de Montagut i en el qual hi havia Miquel, el catedràtic de Dret Internacional Privat Julio González Campos, que també ens ha abandonat, i Jacques Krynen, per a molts el número u de la història del dret a França. Alfons Aragoneses llegia la seva tesi sobre el jurista francès Raymond Saleilles (1855-1912). Era un doctorat europeu, però autènticament europeu, en el qual el doctorand i els membres de la

---

Código civil», *Comparative Law Review*, núm. XXIV (1990), p. 1-26; «*Traditio rei alienae voluntate domini*», a Dieter NÖRR i Shigeo NISHIMURA (ed.), *Mandatum und Verwantes. Beiträge zum römischen und modernen Recht*, Berlín i Heidelberg, Springer Verlag, 1993, p. 269-283; «Die Begründung des Kindesverhältnisses durch natürliche Abstammung im Recht der europäischen Länder: Eine Untersuchung zur rechtsvergleichenden Methode», a *Toward Comparative Law in the 21st Century*, Tòquio, Institut de Dret Comparat de la Universitat de Chou, 1998, p. 209-234; «Tre autografi di due amanuensi del *Codex Secundus*», a «*Iuris vincula*»: *Studi in onore di M. Talamanca*, vol. v, Nàpols, 2001, p. 423-431; «Abstammungsrecht in Europa», a *Festschrift für Andreas Wacke zum 65. Geburtstag*, Munic, 2001, p. 279-302, i «Il 'giusto processo' alla luce dell'esperienza italiana e spagnuola», a Cosimo CASCIONE i Carla MASI (ed.), *Diritto e giustizia nel processo: Prospettive storiche, costituzionali e comparatistiche*, Nàpols, 2002, p. 543-571. Completament, en certa manera, la informació de què disposem amb dues fonts essencials: el propi *curriculum vitae* de Juan Miquel del 1995, presentat al concurs d'accés a la Càtedra de Dret Romà de la Universitat Pompeu Fabra, i el llistat de les seves publicacions, ajustat al 2003, del citat *Liber amicorum Juan Miquel*, p. 15-20.

comissió van arribar a utilitzar sis llengües (castellà, català, francès, anglès, italià i alemany). Una jornada superba, elegant, d'elevadíssima altura intel·lectual, com no ho havia vist mai fins ara. En l'àpat, González Campos ens va delectar amb les seves estades parisenques, la seva relació amb la medicina i com sobreviuen a França alguns antifranquistes espanyols en aquella època tan dura.

A vegades, parlant amb historiadors i iushistoriadors que es mouen per la capital de l'Estat espanyol (i ningú no es podrà sentir ofès amb el que diré, ja que n'hi ha uns quants centenars), m'ha fet la impressió que la seva conversació en relació amb la ciència històrica era la d'un encefalograma semiplà, i això sense comptar els seus histerismes i les seves agitacions momentànies, que no impediien que ens adonéssim de la seva fredor de cor. Potser era que no volien dir res perquè no els robessin alguna idea, que sense pugnacitat i amb bon criteri seria genial, i possiblement no els faltava raó —per què hem de pensar malament de la gent? No vaig sortir gens enriquit d'aquestes trobades i, alguna vegada, fins i tot vaig sortir-ne marejat, potser perquè algú va barrejar en la meua copa el vi negre i el vi blanc. En canvi, quan he parlat o compartit la meua taula amb Font i Rius, amb Lalinde Abadía, amb Tomàs de Montagut (en diverses ocasions), amb José María Pérez Collados (d'un optimisme i una simpatia electrificants, però amb els peus a terra), amb Josep Serrano Daura, amb Juan Banchs de Naya, amb Jesús Fernández Viladrich, amb Sixto Sánchez-Lauro, amb Sebastià Solé i Cot, amb tot un munt de iushistoriadors i iushistoriadores de les universitats Pompeu Fabra i de Girona, i per descomptat amb els dos juristes el record dels quals aquí posem de manifest, Víctor Ferro Pomà i Juan Miquel González de Audicana, he notat que encara em quedava molt per aprendre i que hauria de ser més humil.

L'absència física i moral de Miquel ha decapitat el dret romà a Catalunya, que ell va fer ressorgir i va internacionalitzar, i de quina manera! La marxa a l'altra vida de Ferro ens ha privat d'una versió corregida, augmentada i en castellà del seu *capolavoro*. Se n'han anat dos homes bons. Déu és infinitament misericordiós, i no només perquè ens ho hagi recordat la Congregació per a la Doctrina de la Fe el 15 d'abril de 1978.